

Arap Dünyası Çağdaş Hadis Tartışmalarında Müslim'in Sahih'indeki İlet Mefhumuna Dair Ortaya Konulan Yaklaşımlar

Abdullah Recep Koyuncu | ORCID: 0009-0004-9257-3240

Doktora Öğr. | abduallahrecepkoynucu@gmail.com

Marmara Üniversitesi | ROR ID: 02kswqa67

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis ABD | İstanbul, Türkiye

Öz

Bu çalışma, Sahih-i Müslim'de illetli hadislerin varlığına ilişkin olarak Arap dünyasında ortaya çıkan çağdaş tartışmaları ele almakta ve bu bağlamda geliştirilen farklı yaklaşımları incelemektedir. Müslim'in Sahih'inde illetli hadislerin bilinçli bir yöntemle esere dâhil edilip edilmediği konusunda çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bu bağlamda çağdaş hadis araştırmacılarından Rebî el-Medhalî, Sahih'te illetli hadislerin bulunmadığını savunarak bu tür eleştirileri reddederken; Hamza el-Melibârî, Muhammed Avvâme ve diğer araştırmacılar Müslim'in belirli bir metodoloji çerçevesinde bu hadisleri eserine dahil ettiğini ileri sürmektedir.

Çağdaş dönem Arap dünyasında yapılan çalışmaların tamamına yakını Müslim'in, Sahih'inde illetli hadise bilinçli bir şekilde yer verdiği yönünde görüş bildirmektedir. Ancak Medhalî, bu yaklaşıma karşı çıkarak, Müslim'in titizlikle sahih hadisleri seçtiğini ve eserde görülen kusurların hadislerin sıhhatine zarar verecek düzeyde olmadığını savunmaktadır. Bu çalışma günümüz Arap dünyasında devam eden tartışmaların ve konuyla ilgili akademik literatürde yer alan değerlendirmelerin ışığında Müslim'in Sahih'inde illet mefhumunun nasıl ele alındığını ve farklı yaklaşımlar arasındaki görüş ayrılıklarını detaylı bir şekilde aktarmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler

Hadis, Sahih-i Müslim, İlet, Medhalî, Melibârî, Avvâme

Atıf Bilgisi

Koyuncu, Abdullah Recep. "Arap Dünyası Çağdaş Hadis Tartışmalarında Müslim'in Sahih'indeki İlet Mefhumuna Dair Ortaya Konulan Yaklaşımlar". *Akademik-Us* 15-16 (Kasım 2024), 121-138.

<https://doi.org/10.70971/akademikus.1574627>

Geliş Tarihi	27.10.2024
Kabul Tarihi	25.11.2024
Yayın Tarihi	30.11.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Bilimi alanında Prof. Dr. Mehmet Özşenel danışmanlığında devam eden "Müslim'in Sahih'inde İletli Olduğu Kabul Edilen Rivayetlerin Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - İntihal.net
Etik Bildirim	ilahiyatdergisi.etik@artvin.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Approaches to the Concept of 'Illa in Sahih Muslim in Contemporary Hadith Debates in the Arab World*

Abdullah Recep Koyuncu | ORCID: 0009-0004-9257-3240

PhD Student | abdullahrecepkoynucu@gmail.com

Marmara University | ROR ID: 02kswqa67

Institute of Social Sciences, Department of Hadith Istanbul | Türkiye

Abstract

This study explores contemporary debates in the Arab world regarding the presence of defective hadiths ('illa) in *Sahih Muslim* and examines the different approaches developed within this context. Various opinions have been put forward concerning whether Muslim deliberately included defective hadiths in his compilation through a specific methodology. In this regard, contemporary hadith scholar Rabi' al-Madkhali dismisses such criticisms, asserting that there are no defective hadiths in *Sahih Muslim*. In contrast, scholars such as Hamza al-Malibari, Muhammad Awwama, and others argue that Muslim incorporated these hadiths into his work within a defined methodological framework.

The majority of contemporary studies from the Arab world assert that Muslim intentionally included defective hadiths in *Sahih Muslim*. However, Madkhali opposes this view, maintaining that Muslim meticulously selected authentic hadiths and that any perceived flaws in the compilation do not compromise the authenticity of the hadiths.

This study aims to provide a detailed analysis of how the concept of 'illa is addressed in *Sahih Muslim* and to elucidate the differences of opinion among various approaches, in light of ongoing debates in the Arab world and the evaluations present in the academic literature on the subject.

Keywords

Hadith, Muslim's Sahih, 'illah, Madkhali, Malibari, Avvama

Citation

Koyuncu, Abdullah Recep. "Approaches to the Concept of 'İlla in Sahih Muslim in Contemporary Hadith Debates in the Arab World". *Akademik-Us* 15-16 (November 2024), 121-138.

<https://doi.org/10.70971/akademikus.1574627>

Date of Submission	27.10.2024
Date of Acceptance	25.11.2024
Date of Publication	30.11.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<p>This study is based on the doctoral dissertation titled "An Evaluation of the Narrations Considered Defective in Muslim's Sahih," conducted under the supervision of Prof. Dr. Mehmet Özşenel in the Department of Hadith Studies, Basic Islamic Sciences, at the Institute of Social Sciences, Marmara University.</p> <p>It is declared that during the preparation of this study, scientific and ethical principles were adhered to, and all sources used have been duly cited in the bibliography.</p>
Plagiarism Checks	Yes - İntihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ilahiyatdergisi.etik@artvin.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Müslim'in Sahih'inde illetli hadislere yer verilmesi hususu ve bu duruma yönelik eleştiriler klasik dönemde büyük ölçüde Sahih şerhleri üzerinden ele alınmış olup müstakil bir çalışma konusu olarak değerlendirilmemiştir. Bu durum son asra kadar bu şekilde devam etmiştir. Son yüzyılda İslami ilimlerin tüm alanlarında olduğu gibi hadis ilminde de bağımsız ve akademik çalışmalar hız kazanmış, illetli hadislerle ilgili meseleler de bu çerçevede ele alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, ilk kez 1974 yılında Suudi Arabistan'da Rebî el-Medhalî tarafından Sahih'teki illetli hadislerin incelenmesi üzerine bir yüksek lisans çalışması gerçekleştirilmiştir.¹

Medhalî, *Beyne'l-İmameyn Müslim ve'd-Dârekutnî* başlıklı yüksek lisans tezinde Dârekutnî'nin *et-Tetebbu'* adlı eserindeki Müslim'in Sahih'ine yönelik eleştirilerin tamamını analiz etmiştir. Medhalî, bu çalışmasında isnada yönelik bazı eleştirilerde Dârekutnî'yi haklı bulmakla beraber, hiçbir eleştirinin Sahih'teki hadis metinlerinin güvenilirliğine zarar vermediğini vurgulamıştır. Medhalî'nin bu çalışmasındaki bazı hadis tahlili yaklaşımına 1980'lerde Suudi Arabistan'da doktora öğrencisi olan Hamza el-Melîbârî itiraz etmiş ve bu itirazlarını bir mektup aracılığıyla Medhalî'ye iletmiştir. Bu mektupla birlikte Müslim'in Sahih'inde hadislerin tertibi ve illetli hadislere yer verilmesi hususunda yıllar sürecek bir tartışmanın fitili ateşlenmiştir. Bu iki araştırmacı, görüşlerini karşılıklı eserler yazarak savunmaya devam etmişlerdir.

Medhalî, Melîbârî'nin yazdığı mektuba cevap olarak *Menhecü'l-İmam Müslim fi Tertibi Kitabihî's-Sahih ve Dahdi Şübühatin Havlehu*² başlıklı eserini telif etmiştir. Buna karşılık Melîbârî, *Abkariyyetü'l-İmâm Müslim fi Tertibi Ehâdisi Müsnedihî's-Sahih*³ adlı eseriyle Medhalî'ye yanıt vermiştir. Medhalî, bu eserin ardından *et-Tenkîl bimâ fi Tavdîhi'l-Melîbârî mine'l-Ebâtîl*⁴ adlı bir başka eser kaleme almış, Melîbârî ise Medhalî'nin her iki eserine de cevap niteliğinde iki ayrı eser yazarak bunları tek bir ciltte yayımlamıştır. Melîbârî'nin bu son çalışmaları *Mâ Hâkezâ Tûradu Ya Sa'du'l-İbil* ve *el-Envâru'l-Kâşife Limâ fi Tenkîlî'd-Doktor Rebi' mine't-Tadlîli ve'l-Mucâzeffe* başlıklı eserlerdir.⁵ Bu karşılıklı reddiyeler 2000'li yılların başına kadar devam etmiş ve akademik bir tartışma ortamı oluşturmuştur. Bu süreçte, Medhalî zaman zaman hakaretamiz bir üslup kullanarak Melîbârî'yi cahillikle suçlamış, buna karşın Melîbârî daha ölçülü bir üslup benimseyerek meseleyi ilmî bir zeminde tartışmaya çalışmıştır.

Bu tartışmaların temel ekseni Müslim'in Sahih'indeki hadislerin tertip düzeni ve illetli

¹ Bkz. Rabi' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî, *Beyne'l-İmameyn Müslim ve'd-Dârekutnî* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, ts.).

² Rebi'i b. Hadi el-Medhalî Medhalî, *Menhecü'l-İmam Müslim fi Tertibi Kitabihî's-Sahih ve Dahdi Şübühatin Havlehu*, 1408.

³ Hamza Abdullah el-Melîbârî, *Abkariyyetü'l-İmâm Müslim fi tertibi ehâdisi Müsnedihî's-Sahih*. (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1418).

⁴ Rebi'i b. Hadi el-Medhalî Medhalî, *et-Tenkîl bimâ fi Tavdîhi'l-Melîbârî mine'l-Ebâtîl*, ts.

⁵ Hamza Abdullah el-Melîbârî, *Mâ Hâkezâ Tûredu ya Sa'du el-İbil* (Hivarun İlmiyyun ma'a ed-Duktûr Rebi' Havle Menhecî'l-Muhaddisîn en-Nukkâd el-Kudâmâ fi Nakdi'l-Ehadîs-Sahih-i Müslim Unmüzece) (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2004).

hadislere eserinde yer verme meselesi olmuştur. Medhalî, eserlerinde Müslim'in Sahih'inde hadislerin sıralanmasında belirli bir düzen gözetmediğini ve illetli hadislere yer vermediğini savunurken Melîbârî, Sahih'te hadislerin belli bir tertibe göre yerleştirildiğini ve bazı durumlarda illetli hadislere yer verildiğini ifade etmiştir. Bu tartışmadan ayrı olarak, aynı yıllarda Muhammed Avvâme de Müslim'in Sahih'inde illetli hadislere yer verildiğini ve bu hadislerin, Müslim'in mukaddimede vaat ettiği üzere, belirli bir yöntemle zikredildiğini savunmuştur.⁶ Avvâme'nin tespitine göre Müslim, Sahih'inde metni illetli olan hadise yer verdiğinde bunu daima rivayetin sahih şekillerinin öncesinde zikretmiştir. Buna karşın Müslim, illetin senedde yer alması durumunda ise ilgili hadisleri sahih hadislerin sonrasında zikretmeyi tercih etmiştir.

2000'li yıllardan itibaren, Müslim'in Sahih'inde illetli hadislerin bulunması ve Müslim'in bu konudaki metoduna ilişkin özellikle Arap dünyasında akademik çalışmalar artış göstermiştir. Bu dönemde yapılan çalışmalarda, genel olarak Müslim'in illetli hadislere yaklaşımı incelenmiş ve bu konudaki eleştiriler nasıl anlaşılmalıdır, sorusuna cevaplar aranmıştır. Günümüz çalışmalarında Müslim'in Sahih'inde illetli hadislere yer verme metoduna dair çeşitli bulgular ortaya konulmuş ve bu bulgular farklı bakış açılarıyla tartışılmıştır.

Bu çalışma temel olarak Müslim'in Sahih'inde illetli hadislerin yer almasına dair günümüz Arap dünyasında ortaya konulan görüşleri konu edinmektedir. Bu çalışmalar aynı zamanda Müslim'in illetli hadisleri eserinde yer vermesine dair metodunu ortaya koymaya gayret eden çalışmalardır. Arap dünyasındaki bu çalışmalar Müslim'in Sahih'indeki illet mevcudiyetinin anlamlandırılmasında büyük katkıları olduğu görülmektedir. Bu nedenle söz konusu görüşlerin tespit edilerek özlü bir biçimde ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda, incelenen görüşler arasında Melîbârî'nin yaklaşımının daha kabul edilebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim, Sahih'e yönelik illet temelli eleştiriler incelendiğinde, illetli rivayetlerin çoğunlukla babın sonunda, sahih hadislerden sonra zikredildiği gözlemlenmektedir.

Çalışmamız giriş, 3 başlık ve sonuç bölümünden meydana gelmektedir. Birinci başlıkta Müslim'in Sahih'inde illetli hadislere yer verdiğini kabul ve beyan eden görüşler incelenmiştir. İkinci başlıkta Sahih'te illet gibi görünen her rivayetin aslında illet olmayıp Müslim'in bazılarını tashih ettiğini kabul eden görüşlere yer verilmiştir. Üçüncü başlıkta ise Müslim'in Sahih'inde illetli rivayete hiç yer vermediğini beyan eden görüşlere yer verilmiştir.

⁶ Mukaddimedeki söz konusu izah için bkz. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Müsnedü's-Sahihu'l-muhtasar bi Nakli'l-adli ani'l-adli ila Rasulillahi Sallahu Aleyhi vesellem*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beirut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, ts.), 1/7.

1. “Müslim, Sahih’inde İletli Hadisleri Çoğunlukla Babın En Sonunda Zikreder” Görüşü

Günümüz akademik dünyasında yapılan çalışmaların büyük bir kısmı Müslim’in Sahih’inde illetli hadislerin bulunduğu kabul etmekte ve bu hadislerin Müslim tarafından belirli bir metot çerçevesinde esere dâhil edildiğini ifade etmektedir. Araştırmacılar Müslim’in illetli hadisleri esere bilinçli bir şekilde eklediğini ve bu hadislerin genellikle belirli bir sistematığe göre yerleştirildiğini beyan etmektedir. Bu konuda ortaya konulan çalışmaların bir kısmı Müslim’in illetli rivayetleri daima babın en sonunda zikrettiğini ifade ederken bir kısmı da metne yönelik illetli hadisleri sahih hadislerin önüne aldığını ifade etmektedir. Bu farklı yaklaşımların her biri ayrı alt başlıklar halinde aktarılmıştır.

1.1. “Müslim İletli Hadisleri Çoğunlukla Babın En Sonunda Zikreder” Görüşü

Modern dönem çalışmalarında bu yaklaşımın birçok temsilcisi vardır. Bu görüşü modern dönem araştırmacılarından ilk Hamza el-Melîbârî dile getirmiştir. Melîbârî’ye göre Müslim, Sahih adlı eserinin mukaddimesinde hadisleri isnad inceliklerine göre tertip edeceğini ifade etmiştir. Melîbârî, Müslim’in bu tertiple önce en sahih hadisleri, ardından sıhhat derecesi daha düşük olan hadisleri eserine dâhil etmesi şeklinde bir yöntem izlediğini belirtir.⁷ Ancak Melîbârî, bunun mutlak bir kural olarak değerlendirilmemesi gerektiğini vurgular. Zira Müslim’in kimi zaman bir babın altında sıhhat bakımından aynı derecede sahih olan, birbirine denk hadisleri bir arada zikrettiğini de ifade eder.⁸ Melîbârî, Müslim’in bu süreçte sadece sahih hadislerle yetinmeyip eserinde yer verdiği hadislerin metin ve senedlerinde ortaya çıkan illetlere de dikkat çektiğini vurgular. Melîbârî’ye göre Müslim, Sahih’in mukaddimesinde bu konuya değinmiş ve eserinin bazı yerlerinde, ihtilaf konusu olan rivayetleri açıklamak amacıyla illetli hadislere yer vermiştir. Ancak Melîbârî, bu illetli hadislerin Müslim’in eserinde ana bölümüne dâhil ettiği hadisler (asl) değil, daha çok mütâbaat olarak zikrettiği rivayetler arasında bulunduğu dikkat çekmektedir.⁹ Melîbârî, Müslim’in illetli hadisleri bir bağlam içerisinde genellikle babın sonunda sahih hadislerin ardından zikrettiğini ve bu illetli hadisleri esere dâhil etmesindeki temel amacın ihtiyat, isti’nas, tetebbu’, rivayetteki illeti açıklama veya illette bir sorun olsa dahi bu illetin hadise zarar vermediğini gösterme çabası olduğunu ifade eder.¹⁰ Bu noktada Melîbârî, Müslim’in illetli hadisleri hiçbir zaman bir meselenin hükmünü temellendirmek (ihticac) amacıyla kullanmadığını tekrarlayarak vurgular. Ona göre Müslim’in Sahih’i telif etmesindeki asıl amaç sahih hadisleri bir araya getirip onları konularına göre tasnif etmektir.¹¹ Son olarak Melîbârî, bu yöntemin muhaddisler arasında Müslim’e özgü bir usul olmadığını aksine, diğer sahih ve sünen türündeki çalışmalarda benimsenen genel bir

⁷ el-Melîbârî, *Mâ Hâkezâ Tûredü ya Sa’du el-ibil*, 511.

⁸ el-Melîbârî, *Mâ Hâkezâ Tûredü ya Sa’du el-ibil*, 108.

⁹ el-Melîbârî, *Abkariyyetü’l-İmâm Müslim*, 36, 47.

¹⁰ el-Melîbârî, *Abkariyyetü’l-İmâm Müslim*, 17,19,31,38.

¹¹ el-Melîbârî, *Abkariyyetü’l-İmâm Müslim*, 14.

yaklaşım olduğunu beyan etmektedir.¹²

Melîbârî, Sahih üzerine yaptığı tespitlerini yalnızca teorik düzeyde bırakmamış somut örneklerle destekleyerek zenginleştirmiştir.¹³ Melîbârî Sahih'e dair bu tespitlerini destekleyecek birçok örneği Sahih'ten bulup çalışmalarında zikretmiştir. Onun örnek verdiği hadislerden biri şu şekildedir.¹⁴

- Müslim, el-Hacc, 509 ve 510 (1396) nolu hadisteki tahrircileri şu şekildedir:

Müslim → İbn Ebî Ömer → Abdurrezak → Ma'mer → Eyyûb → Nâfi' → İbn Ömer → Nebi
”وَحَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْلِهِ“

Bir diğer tarik ise şu şekildedir.

Müslim → Muhammed b. Rumh /Kuteybe b. Saîd → Leys b. Said → Leys → Nâfi' → İbrahim b. Abdullah b. Ma'bed → İbn Abbas → Meymune → Nebi

”حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ رُمَحٍ، جَمِيعًا عَنِ اللَّيْثِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ قُتَيْبَةُ: حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَعْيَدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ امْرَأَةً اشْتَكَتْ شَكْوَى، فَقَالَتْ: إِنَّ شَفَانِي اللَّهُ لِأَخْرَجَنِي فَلَأَصَلِّيَنَّ فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ، فَبَرَأَتْ، ثُمَّ تَجَهَّزَتْ ثَرِيدَ الْخُرُوجِ، فَجَاءَتْ مَبْمُوتَةً رَوْحَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُسَلِّمُ عَلَيْهَا، فَأَخْبَرْتُهَا ذَلِكَ، فَقَالَتْ: اجْلِسِي فَكُلِّي مَا صَنَعْتُ، وَصَلِّي فِي مَسْجِدِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَأَبَى سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «صَلَاةٌ فِيهِ أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ مِنَ الْمَسَاجِدِ، إِلَّا مَسْجِدَ الْكَعْبَةِ“

Dârekutnî bu iki tarihte Eyyûb ve Leys'in tariklerini hatalı bulmakta ve bu tarikleri gayri mahfuz olarak nitelemektedir.¹⁵

Melîbârî, Müslim'deki bu hatalı tahrice yönelik şunları ifade etmektedir: “Müslim, bu son iki rivayeti illetli olduğunu bildiği için babın en sonunda getirmiştir. Bu rivayetin en sahih tariki olan Ebû Hureyre tarikini ise babın en başında zikretmiştir. Böylece Müslim, rivayetin senedinin ihtilaf yönüne işarette bulunmuştur. Bu hadisin izahı Müslim'in bu konudaki en sahih hadis olarak Ebû Hureyre hadisini gördüğünü, çünkü onu bölümün başında zikrettiğini, İbn Ömer ve Meymûne'nin hadislerini ise bölümün sonunda getirdiğini anlarız. Böylece Müslim'in bu tarihteki ihtilafı ve illeti fark ettiğinin en açık delilidir.¹⁶”

Müslim'in illetli hadisleri çoğunlukla sahih rivayetlerin ardından babın sonunda zikrettiğini beyan edenlerden bir diğeri de Mukbil Hâdi el-Vâdî'dir. Kendisi Dârekutnî'nin *İlzâmât ve't-Tetebbu'* adlı eserini tahkik ederken, Dârekutnî'nin her bir tenkidini dipnot kısmında detaylı bir şekilde tahlil etmiştir. Mukbil bu kısımda Müslim'in illetli hadislerle eserinde yer verme yöntemine dair kendi tespitlerine de yer vermiştir. Mukbil, Müslim'in illetli hadise yer vermesi hususunu üç ana kategoride değerlendirmiştir. Ona göre, Müslim, mukaddimede vaat ettiği gibi, illetini açıklamak amacıyla Sahih'te bu türden hadislerle yer

¹² el-Melîbârî, *Abkariyyetü'l-İmâm Müslim*, 17,23.

¹³ Örnekler için bkz. el-Melîbârî, *Abkariyyetü'l-İmâm Müslim*, 91-183.

¹⁴ Medhalî ile aralarındaki en temel ayrılan nokta bu hadistir. Bu hadis üzerinde Müslim'in illet metoduna dair her iki isim de kendi tespitlerini uzun uzadıya izah etmişlerdir.

¹⁵ Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer Dârekutnî, *el-İlzâmât ve't-Tetebbu'*, thk. Ebû Abdurrahman Mukbil b. Hâdi el-Vadî (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 296-297.

¹⁶ el-Melîbârî, *Abkariyyetü'l-İmâm Müslim*, 88.

vermiştir.¹⁷ Mukbil ayrıca, Müslim'in, tenkide konu olan rivayeti mütâbaat kısmında ele aldığını ve bilindiği üzere muhaddislerin mütâbaat bölümünde illetli veya zayıf hadisler yer verebileceğini belirtmiştir.¹⁸ Bununla birlikte, çok az da olsa izahı zor olan bazı tenkitlerin varlığına işaret eden Mukbil, bu tenkitlerin hadisin metnini geçersiz kılmadığını da vurgulamıştır. Zira söz konusu hadis metni, başka birçok güçlü senetle de desteklenmektedir.¹⁹

Müslim'in Sahih'inde illete dair bu şekilde görüş beyan eden bir diğer araştırmacı ise Ürdünlü akademisyen Muhammed Abdurrahmân Tavâlibe'dir. Ona göre Müslim, önce sahih hadisleri genellikle ya tek bir tarik ya da birkaç farklı tarikle nakletmektedir. Daha sonra illetli olan hadisi zikrederek bazen bu kusuru açıkça belirtir; kimi zaman ise hadisi iki farklı tarikle rivayet ederek kusura yalnızca dolaylı bir şekilde işaret ederek rivayetler arasındaki farklar üzerinden okuyucunun illete dikkat çekmesini amaçlar.²⁰ Tavâlibe Müslim'in Sahih'inde illetli hadislerin varlığı ile ilgili olarak diğerleri ile benzer görüşe sahip olmakla birlikte Sahih'teki illet mefhumunu diğerleri gibi mukaddimedeki illet beyanı ile irtibatlandırmamıştır. Özetle Tavâlibe de diğer araştırmacılar gibi Müslim'in Sahih'te illetli hadisleri kasıtlı olarak ve bir metot dahilinde ele aldığını ifade etmiştir.

Yapılan bir başka çalışmada Cezayirli araştırmacı Âşur Dühnî, İmam Müslim'in illetli hadisleri ele alma yöntemine dair bir analiz yapmıştır. Dühnî, çalışmasında Müslim'in Sahih ve Kitabü't-Temyîz eserleri arasında yaptığı karşılaştırmada onun illetli hadislere yaklaşımı noktasında benzerlik olduğunu ifade etmektedir. Müslim, Sahih'inin mukaddimesinde de belirttiği üzere eserine bazı illetli hadisleri dahil etmiştir. Dühnî'nin vurguladığı önemli bir nokta Müslim'in illetli hadisleri eserine alırken rivayetleri tekrar etme yoluna başvurmasıdır. Bu yöntemle rivayetler arasında muaraza yaparak, yani çelişkileri ortaya koyarak hadislerdeki ihtilafı gözler önüne sermeyi amaçlamıştır. Müslim bu muaraza yöntemini kullanırken illeti bazen açıkça belirtmiş bazen de ima yoluyla ifade etmiştir. Dühnî'nin çalışmasında Müslim'in illet metoduna dair en önemli vurgu, bu tekrar ve muaraza yöntemiyle hadislerdeki ihtilafları göstermesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Müslim'in bu yöntemi, rivayetlerdeki gizli kusurları tespit etme ve ortaya çıkarma açısından önemli bir strateji olarak anlaşılmaktadır.²¹ Çalışmasında ağırlıklı olarak teorik yönü ele almış, ancak Müslim'in Sahih'teki illetli hadisler konusuna özel bir vurgu yapmaktan ziyade genel bir çerçevede meseleyi ele almıştır. Araştırmacı, bu teorik çerçeveyi sadece yedi hadis üzerinden incelemiştir.

¹⁷ Dârekutni, *et-Tettebbu'*, Nâşirin girişi: 157.

¹⁸ Dârekutni, *et-Tettebbu'*, Nâşirin Dipnotu:147, 157, 165, 169, 170, 209, 285, 293, 338, 351, 362.

¹⁹ Dârekutni, *et-Tettebbu'*, Nâşirin Dipnotu: 128,139,140.

²⁰ Muhammed Abdurrahman Tavâlibe, *el-İmam Müslim ve menhecuhu fi Sahihihî* (Amman: Dâru Ammar, 1421), 238, 267, 291.

²¹ Âşur Dühni, *Menhecü'l-İmami Müslim bin el-Haccac fi Zikri'l-Ahbar'il-Muallele min Hilali Kitabihî el-Müsnedi's-Sahih* (Cezayir: Akidü'l-Hacc Lahdar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 135, 141, 142, 146, 160, 169, 171, 174.

1.2. “Müslim, Metine Dair İletli Hadisleri Daima Babın Başında; Senede Yönelik İletli Hadisleri ise Babın Sonunda Zikretmektedir” Görüşü

Sahih'te illetli hadislerin yer almasına ilişkin bir başka görüşe göre Müslim, Sahih'inde metne dair illetli hadisleri babın ilk sıralarında²² sahih vecihlerinden önce; senede yönelik illetli hadisleri ise babın sonunda, sahih isnadının ardından zikretmiştir. Bu yaklaşımı ortaya koyan isim ise Muhammed Avvâme'dir. Avvâme, Müslim'in Sahih'teki illetli hadisleri yerleştirme yönteminin bir disiplin ve sistematığe dayandığını ifade etmektedir. Ona göre eğer hadisin metninde bir illet varsa Müslim daima önce metni illetli olan rivayeti zikreder, ardından metni sahih olan rivayeti getirir. Buna karşın eğer hadisin illeti ravi veya isnadla ilgiliyse Müslim önce sahih olan rivayeti; ardından ise illetli rivayeti sunma yoluna gitmiştir. Bu hususta Avvâme, isnadda meydana gelen ref'-vakf tearuzu gibi illet durumlarında Müslim'in her zaman bu metodu izlediğini belirtir.²³ Avvâme, bu yaklaşımın isnadlar konusunda bilinen ve genel kabul görmüş bir yöntem olmasına rağmen Müslim'in metinlerdeki bu stratejisinin daha önce fark edilmemiş önemli bir tespit olduğunu ifade eder.²⁴ Avvâme, Müslim'in bu metotunu hadis ilmindeki mütâbaat ve şevâhid hususuna benzetmektedir. Ona göre mütâbaat ve şevâhidlerin hadislerin isnadlarını güçlendirdiği gibi sağlam metinler de illetli metinleri düzeltir, netleştirir ve fikhî açıdan daha derin bir anlam kazandırır. Avvâme, bu yöntemle İmam Müslim'in metinleri bir tür tashih sürecinden geçirerek okuyucuya daha doğru ve güvenilir bilgiler sunmayı amaçladığını beyan eder.²⁵

Avvâme'ye göre Sahih'te illetli hadislerin bulunması Müslim'in eserdeki metot ve yaklaşımı doğrultusunda bilinçli olarak yapılmış bir tercihtir. Avvâme, Müslim'in Sahih'in mukaddimesinde geçen “Allah'ın izniyle, kitabın bazı yerlerinde illetli hadisleri zikrederken açıklama ve izah getireceğiz”, ibaresine dikkat çeker ve Müslim'in bu ifadesiyle Sahih'inde illetli hadislere kasıtlı olarak yer verdiğini vurgular.²⁶ Bu bağlamda, Sahih-i Müslim'deki her bir hadis için mutlak bir sahihlik anlayışına kapılmamak gerektiği üzerinde durur. Çünkü Müslim, bazı illetli hadisleri özellikle Sahih'te zikretmiştir.²⁷ Avvâme, Dârekutnî'nin eleştirilerinin de bu metodoloji ile incelendiğinde büyük ihtimalle bu eleştirilerin geçersiz hale geleceğini ifade etmektedir. Böylece o, Sahih-i Müslim'de herhangi bir eleştiriyi hak edecek rivayetin bulunmayacağı sonucuna varır.²⁸

Avvâme bu konudaki tespitlerini ortaya koyan bir eser telif etmiş ve eserinde Müslim'in

²² Müslim, Sahih'inde hadisleri kitap ve bab tertibine göre tasnif etmiş; ancak babları başlıklandırmamıştır. Bu ayrımın göz önünde bulundurulması ve Müslim'in telif ettiği eserin orijinalinde her ana bölümün altında bab düzeninin mevcut olduğu fakat bab isimlendirmelerinin yer almadığının bilinmesi önem arz etmektedir.

²³ Muhammed Avvâme, *Min menheci'l-İmam Müslim fi ardi'l-hadisi'l-muallel fi Sahihihî* (Cidde: Daru'l-Minhac, 2017), 24, 64.

²⁴ Avvâme, *Min menheci'l-İmam Müslim*, 24.

²⁵ Avvâme, *Min menheci'l-İmam Müslim*, 24-25.

²⁶ Avvâme, *Min menheci'l-İmam Müslim*, 24, 65.

²⁷ Avvâme, *Min menheci'l-İmam Müslim*, 65.

²⁸ Avvâme, *Min menheci'l-İmam Müslim*, 39.

Sahih'inde metne yönelik illetli hadisleri yerleştirme metoduna dair iddiasını destekleyen 23 hadise yer vermiştir. Bu örnekleri Dârekutnî gibi münekkit alimlerin tenkitleri ile sınırlı tutmamış illete dair kendi tespitlerini de zikretmiştir.²⁹

Muhammed Avvâme'nin Müslim'in illetine yönelik bu kadar net tespitlerine itiraz mahiyetinde yapılan çalışmalar Müslim'in metne yönelik illetli hadisi hem babın başında sahih hadisten evvel hem de babın sonunda sahih hadisten sonra zikrettiğini ortaya koymuştur. Bu nedenle Avvâme'nin bu tespiti 22 hadis üzerinden değil Sahih'in metne yönelik bütün illetli hadisleri üzerinden yapılarak bu tespite varılması gerektiği kanaati belirtilmiştir.³⁰

1.3. “Müslim, Senede Yönelik İletli Hadisleri Daima Babın Sonunda; Metne Yönelik İletli Hadisleri Hem Babın Başında Hem de Sonunda Zikretmektedir” Görüşü

Müslim'in eserinde illetli hadislere yer verme biçimine dair bir diğer çalışma ise, Müslim'in senedinde illet bulunan hadisleri daima babın sonunda zikrettiği yönündeki görüştür. Bu görüş, Ürdünlü araştırmacı Huzeyfe Şerîf el-Hatîb tarafından ileri sürülmüştür.

Hatîb Müslim'in illete yönelik rivayet değerlendirmelerinin ancak tatbikî bir inceleme ile anlaşılabilceğinin altını çizmektedir. Bu nedenle o, çalışmasında Müslim'in Sahih'indeki illet hususunu uygulamalı olarak ele aldığını ifade etmektedir. Bu kapsamda Hatîb, Müslim'in senedin illetli olmasına yönelik hadislere eserinde yer verme hususunda tek bir yöntem izlediğini tespit ettiğini belirtmiştir. Onun tespitine göre Müslim, sahih senedli rivayetleri babın ilk sıralarında rivayet etmiş; senedi illetli olan rivayeti de sahih isnadlı rivayetlerin akabinde zikrederek hadisin senedinin illetli olduğuna işarette bulunmuştur. Hatîb çalışmasında incelediği senedi illetli olan rivayetlerin tamamında Müslim'in bu yöntemi eserinde tatbik ettiğini ifade etmiştir. Öte yandan Hatîb'e göre Müslim, metni illetli olan rivayetlerde aynı kuralı tatbik etmemiş, bazen metni illetli rivayeti sahih rivayetin önüne almış bazen de metni illetli olan rivayeti sahih hadislerin ardından rivayet etmiştir.³¹

Hatîb, çalışmasında Müslim'in *Sahih* adlı eserinin mukaddimesinde rivayetleri râvilerin cerh ve ta'dil derecelerine göre düzenleyeceğini ifade ettiğini belirtmiştir. Bu durumun en sahih rivayetlerin daha zayıf olanların önüne konacağı anlamına geldiğini açıklamıştır. Ancak Hatîb, bu sıralamanın *Sahih Müslim*'in tüm bölümlerinde sabit bir kural olmadığını çalışmasında vurgulamıştır.³²

Hatîb'in çalışmasına göre Müslim hadislerdeki illetleri açıklarken iki temel yaklaşım

²⁹ Avvâme, *Min menheci'l-İmam Müslim*, 25-62.

³⁰ Huzeyfe Şerif el-Hatib, *Menhecu'l-İmam Müslim fi't-ta'lili fi'l-Cami'i's-Sahih* (Amman: Camiatu'l-Ürdüniyye, Doktora Tezi, 2010), 48.

³¹ el-Hatib, *Menhecu'l-İmam Müslim fi't-ta'lili fi'l-Cami'i's-Sahih*, 45,48.

³² el-Hatib, *Menhecu'l-İmam Müslim fi't-ta'lili fi'l-Cami'i's-Sahih*, 45,48.

benimsemiştir. Bunlar açıkça ifade etme (tasrih) ve ima ile işaret etmedir. Hatîb, Müslim'in temel amacının sahih hadisleri bir araya getirip düzenlemek olduğunu, bu nedenle illetleri her zaman açıkça ifade etme yolunu tercih etmediğini belirtmiştir. Çoğu zaman rivayetlerdeki gizli kusurlara doğrudan değil dolaylı bir şekilde ima yoluyla işaret etmiştir. Ancak Hatîb değerlendirmelerinde Müslim'in bazı durumlarda illeti açıkça belirtmeyi gerekli gördüğünü ve bu gibi durumlarda açıklayıcı ifadeler kullandığını ifade etmiştir. Hatîb incelediği 36 rivayetten yalnızca 6'sında Müslim'in illeti açıkça ifade ettiğini tespit etmiştir. Bu açık ifadeler, hadisteki ravilerin yaptığı hataları, metne yapılan eklemeleri veya çıkarmaları açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Örneğin Müslim'in bir ravinin yanlış isim kullandığını ya da bir rivayete sonradan eklemeler yapıldığını belirterek okuyucuyu bilgilendirdiğini aktaran Hatîb, bu yöntemin rivayetlerin sıhhatini koruma ve okuyucuya güvenilir hadis bilgisi sunma amacı taşıdığını ifade etmektedir. Hatîb, Müslim'in bu yaklaşımlarının hadislerdeki gizli kusurları tespit etme ve değerlendirme konusunda son derece dikkatli bir yöntem izlediğini vurgulamıştır.³³

Sonuç olarak Hatîb, Müslim'in senedi illetli olan rivayetleri daima sahih hadislerin ardından babın sonunda; metni illetli olan rivayetleri ise bazen sahih hadislerin ardından bazen de sahih hadislerden önce zikrettiği tespitlerine ulaşmıştır.

2. “Sahih’e İlet İtibariyle Yöneltilen Her Tenkit Müslim Nezinde İlet Değildir” Görüşü

Ürdünlü araştırmacı Rama Nebil Ebû Tarbûş, doktora çalışmasında Müslim'in Sahih'te üzerinde ihtilaf bulunan her rivayeti daima illeti işaret veya beyan maksadıyla tahrir etmediğini ifade etmektedir. Bunun aksine, onun bazı ihtilaflı rivayetleri taz'îf amaçlı değil tashih amaçlı eserine dahil ettiğini savunmaktadır. Ebû Tarbûş, Müslim'in bu kısım rivayetleri illetli olarak görmediğini, aksine onları tashih ettiğini belirtmektedir. Ebû Tarbuş'a göre, genel bir kaide olarak İmam Müslim'in metodolojisi, en sahih ve sağlam rivayetleri ön plana çıkarmak üzerine kurulu olup daha sonraki rivayetlerin daima zayıf olduğu anlamına gelmeyeceğini ifade etmektedir. Bundan hareketle Ebû Tarbuş, Müslim'in bazı illetli hadislere eserinde yer vermek suretiyle tenkite maruz kalmasını haklı bulmamaktadır. Ebû Tarbuş, Dârekutnî ile Müslim arasında yöntem farklılığı olduğunu belirterek, Müslim'in tashih ettiği bir rivayeti Dârekutnî'nin tenkit ettiğini ifade etmektedir.³⁴

Ebû Tarbuş'un çalışmasında Müslim'in Sahih'inde kullandığı rivayetlerin değerlendirmesinde “arz yöntemi” temel alınarak daha derin bir anlayışa ulaşılmaya çalışıldığı vurgulanmaktadır. Ebû Tarbuş, bazı araştırmacıların Müslim'in rivayetlerdeki farklılıkları illet belirtmek amacıyla getirdiği varsayımını sorgulamakta ve daima bu yaklaşımın benimsenmesini bir hata olarak değerlendirmektedir. Ona göre münekkit

³³ el-Hatib, *Menhecu'l-İmam Müslim fi't-ta'li fi'l-Cami'i's-Sahih*, 51.

³⁴ Rama Nebil Ebû Tarbuş, *Tashihu Evcuhi'r-Rivayeti'l-Muhtelifeti İnde'l-İmam Müslim fi Kitabihî's-Sahih “Dirasetün Nakdiyyetün”* (Ürdün Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019), 4.

alimlerin rivayetler üzerindeki hükümleri yerine Müslim'in rivayetleri ele alış biçiminin öncelenmesi gerekmektedir.³⁵

Ebû Tarbuş, rivayetin bir tarikinin âlimler tarafından hatalı bulunmasının veya diğer bir rivayete tercih edilmesinin Müslim'in söz konusu rivayet tarikinin illetli olduğunu göstermek amacıyla Sahih'inde zikredebileceğini belirtmektedir. Ancak o, Müslim'in Sahih'inde yer verdiği bu rivayetlerin illetli olup olmadığı konusunda âlimler arasında ihtilaf olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda Ebû Tarbuş, Müslim'in bir rivayeti sahih veya zayıf kabul etmesinin onun ele alış yöntemi ve âlimler arasındaki ihtilaf dikkate alınarak anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle rivayetin sahihliği ya da illetli olup olmadığını değerlendirirken tek bir münekkidin görüşüne başvurmak yerine, Müslim'in metodolojisi üzerinden bir inceleme yapmanın gerekli olduğunu belirtmektedir.³⁶

Ebû Tarbuş, Müslim'in farklı rivayetleri zikretmesinin, onların illetli olduğuna işaret etmekten ziyade, sahihliklerini vurgulamak için yapıldığını belirtir. Ancak, Müslim'in bir rivayeti tercih etme veya ele alış şeklinin, onun metodolojisi üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, münekkit alimlerin görüşlerine dayanmanın yeterli olmadığını, Müslim'in rivayet metodunun dikkatlice analiz edilmesi gerektiğini savunur.³⁷

Sonuç olarak Ebû Tarbuş, Müslim'in Sahih'inde bulunan rivayetlerdeki farklılıkların her zaman bir kusura işaret etmeyebileceğini ve bir rivayetin illetli olarak değerlendirilmesi için çeşitli ölçütlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini dile getirmektedir.

Ebû Tarbuş, "tashihi evcuhi'r-rivâyât" terimini kullandığı bu çalışmada Müslim'in Sahih'inde Dârekutnî'nin tenkit ettiği bazı rivayetlerin illetli olmadığı ve Müslim'in de onu illeti beyan maksadıyla eserine almadığını iddia etmektedir. Ona göre Müslim bazı ihtilaflı rivayetleri tashih amaçlı eserine almıştır. Araştırmacı çalışmada bu şekilde 31 rivayeti incelemiştir.³⁸

Onun ele aldığı tenkiterden birisi şu şekildedir:

Müslim, Salat 42-43, nolu hadiste şu hadisleri rivayet etmiştir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ الشَّهِيدِ، قَالَ: سَمِعْتُ عَطَاءَ، يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا صَلَاةَ إِلَّا بِقِرَاءَةٍ» قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: «فَمَا أَعْلَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْلَانَهُ لَكُمْ، وَمَا أَحْقَاهُ أَحْقَائَاهُ لَكُمْ»

Bu hadis, Müslim'in Ata aracılığıyla Ebû Hureyre'den rivayet ettiği bir hadistir ve bu konuda iki farklı tarikle rivayet mevcuttur. Bunlardan ilkinde Müslim, Müslim →

³⁵Ebû Tarbuş, *Tashihi Evcuhi'r-Rivayeti'l-Muhtelifeti İnde'l-İmam Müslim fi Kitabihî's-Sahih "Dirasetün Nakdiyyetün"*, 4,6.

³⁶Ebû Tarbuş, *Tashihi Evcuhi'r-Rivayeti'l-Muhtelifeti İnde'l-İmam Müslim fi Kitabihî's-Sahih "Dirasetün Nakdiyyetün"*, 22.

³⁷Ebû Tarbuş, *Tashihi Evcuhi'r-Rivayeti'l-Muhtelifeti İnde'l-İmam Müslim fi Kitabihî's-Sahih "Dirasetün Nakdiyyetün"*, 6, 23.

³⁸Ebû Tarbuş, *Tashihi Evcuhi'r-Rivayeti'l-Muhtelifeti İnde'l-İmam Müslim fi Kitabihî's-Sahih "Dirasetün Nakdiyyetün"*, 68-206.

Muhammed b. Abdullah b. Numeyr → Ebû Usâme → Habîb b. eş-Şehîd → Atâ → Ebû Hüreyre → Nebi şeklinde merfû' olarak rivayet etmiştir. Rivayet şu şekildedir: “Her namazda kıraat vardır.” buyurmuştur. (Ebû Hüreyre): Resulullah'ın (s.a) açıkça okuyup bize işittirdiği namazları biz de size işittiriyoruz”, demiştir.³⁹

Bu merfu rivayetin ardından Müslim aynı rivayeti iki farklı mevkuf tarikle rivayet etmiştir. Bu tarikler, Müslim → Amr en-Nâkîd ve Züheyr b. Harb → İsmail b. İbrahim → İbn Cüreyc → Atâ → Ebû Hüreyre; - Müslim → Yahya b. Yahya → Yezîd ibn Zürey' → Habîb el-Muallim → Atâ → Ebû Hüreyre, şeklindedir.⁴⁰

Darekutnî Müslim'in bu tahriri hakkında şunları ifade etmiştir: Hadisin ilk kısmını sadece Ebû Usame ref' etmiştir. Yahyâ el-Kattân, Saîd b. Ebû Arube, Ebû Ubeyde el-Haddâd ve diğerleri Ebû Usame'ye muhalefret ederek Habîb b. eş-Şehîd → Atâ tarikiyle Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Her namazda kıraat vardır. Rasulullah'ın (s.a.) açıkça okuyup bize işittirdiği namazları biz de size işittiriyoruz. Bu şekilde onlar hadisin ilk kısmını Ebû Hüreyre'nin sözü olarak rivayet etmişlerdir ve bu doğru olmalıdır. Katâde, Eyyûb, Habîb el-Muallim ve İbn Cüreyc de (Atâ'dan) bu şekilde rivâyet etmişlerdir.⁴¹ Görüldüğü üzere Dârekutnî Müslim'in merfu olan tahririni hatalı bulmakta ve rivayetin aslının Ebû Hüreyre'nin sözü olarak mevkuf nakledilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Ebû Tarbuş, yaptığı çalışmada Müslim'in rivayetin her iki vechini de tashih ettiğini ileri sürmektedir. Ona göre, Müslim hadisi hem merfû' hem de mevkuf tarikle rivayet etmiştir ve bu iki rivayet de sahihtir. Ebû Tarbuş, tenkide konu olan Ebû Usame'nin rivayetini destekleyen başka rivayetlerin de bulunduğunu belirtmektedir. Ebû Tarbuş, Müslim'in Ebû Usame'nin merfû' olan rivayetini öne alıp ardından mevkuf tarikleri getirmesinin sebebi olarak Müslim'in en sağlam rivayeti öne aldığını ifade etmektedir. Ona göre, Müslim'in Ebû Usame'nin rivayetini seçmesi ve mevkuf rivayetin önüne alması Müslim'in bu rivayeti de tashih ettiğinin işaretidir. Ebû Tarbuş, Müslim'in mevkuf rivayetleri ise ravi farklılıklarını belirtmek amacıyla getirdiğini, ancak bunları bir kusur olarak görmediğini söylemektedir. Bu kapsamda Ebû Tarbuş, hadisin hem merfû' hem de mevkuf olarak en güçlü senetlerle rivayet edildiğini ifade etmektedir.⁴²

Ebû Tarbuş'un Müslim'in illetli hadislerle ilişkin yöntemi üzerine geliştirdiği tez mevcut çalışmalardan farklı bir yaklaşım sunmaktadır. Ancak bu yöntemin Müslim'e olduğunu ispatlayacak verilerin daha güçlü argümanlarla desteklenmesi gerekmektedir. Çalışmasında tezini desteklemek için başvurduğu rivayetlerin büyük bir kısmında Müslim'in ihtilafı rivayetleri bizzat tashih ettiğine dair açık bir işaret veya ima bulunmamaktadır. Buna karşılık zikredilen örnekte de görüldüğü üzere Müslim'in tahrir ettiği hadislerin illetli olduğuna dair münekkit muhaddislerden gelen güçlü delillere dayalı

³⁹ Müslim, *es-Sahih*, Salât, 42.

⁴⁰ Müslim, *es-Sahih*, Salât, 43-44.

⁴¹ Dârekutni, *et-Tettebbu'*, 142-143, no:20.

⁴² Ebû Tarbuş, *Tashihu Evcuhi'r-Rivayeti'l-Muhtelifeti İnde'l-İmam Müslim fi Kitabihi's-Sahih "Dirasetün Nakdiyyetün"*, 71-75.

eleştiriler bulunmaktadır. Dolayısıyla araştırmacının bu özgün fikrini daha fazla ilave karinelerle güçlendirmesi gerektiği görülmektedir.

3. “Müslim’in Sahih’inde illetli Hadisler Yoktur” Görüşü

Müslim’in Sahih’inde illetli hadisin var olduğu hususu her ne kadar sebepleri noktasında ihtilaflar olsa da erken dönemden günümüze kadar kabul edilegelmiştir. Son yüzyılda Suud’da Rebî Hâdi el-Medhalî tarafından ortaya atılan bir iddiaya göre Sahih’te bilinen manada bir illet asla vaki olmamıştır.⁴³ Medhalî, eserin adının el-Camiu’s-Sahih olduğunu ve bununla sahih hadislerin derlendiğini gösterdiğini ve Müslim’in eserine aldığı hadislerin sahih ve ittifakla kabul gören (mucma’ aleyh) hadisler olduğunu ifade eder. Ayrıca Müslim’in eserini hadis konusunda titizliğiyle bilinen Ebû Zür’a’ya sunduğunu ve onun illetli olduğunu belirttiği hadisleri esere dahil etmediğini belirten Medhalî, eğer eserde illetli hadisler yer alsaydı Müslim’in çağdaşları tarafından ciddi tenkitlere maruz kalmış olacağını vurgular. Ancak Medhalî, Müslim’in bu tür bir eleştiriyile karşılaşmadığını, eserinin ümmet tarafından büyük bir kabule mazhar olduğunu ve Sahih’in sahih hadis kitapları arasında Buharî’nin Sahih’i ile birlikte en yüksek mertebede olduğunu söyler. Müslim’in hadisleri seçerken büyük bir titizlik gösterdiğini, hiçbir şekilde bundan taviz vermediğini ve bu hassasiyetin eserin güvenilirliğinin temelini oluşturduğunu belirten Medhalî, eğer iddia edildiği gibi Sahih’te illetli hadisler olsaydı Sahih’in kesinlikle bugünkü konumunda olmayacağını ifade eder.⁴⁴

Öte yandan Medhalî, Müslim’in Sahih’in mukaddimesinde yeri geldikçe Sahih’te illetli hadisleri eserine zikredeceğini ve bunların şerh ve izahını yapacağı, şeklindeki ibaresinde geçen illeti de herkesten farklı bir mana ile tevil etmiştir. Ona göre Müslim’in mukaddimedeki kastettiği illetin hadisin sıhhatine zarar vermeyen hafif kusurlar olduğunu ifade etmektedir. O bu hususu eserlerinde şu şekilde izah etmektedir:

“Mukaddimedeki bu izah, İmam Müslim’in hadislerdeki küçük kusurların izahına dair yaklaşımını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Burada kastedilen illetler, hadislerin anlamına ya da sıhhatine zarar vermeyen sadece ifadelerdeki küçük farklılıklar, metinlerde yer alan bazı kelime ziyade veya çıkarmaları gibi ciddi olmayan hususlardır. Müslim, bu tür kusurları titizlikle açıklayacağına dair verdiği sözü, eserinde tam anlamıyla yerine getirmiştir.”⁴⁵

⁴³ Aslında Medhalî’de başta diğerleri gibi Sahih’te illetli hadislerin var olduğunu kabul ve bunu açıkça ifade edenler arasındaydı. Onun yüksek lisans çalışması olan “Beyne’l-İmameyn” adlı eserinde bu durumu açıkça beyan etmektedir. (Bkz. el-Medhalî, Beyne’l-İmameyn Müslim ve’l-Dârekutnî, 32,43,48,72.) Fakat bu çalışmasının neşri akabinde Hamza el-Melbârî ile bu konuda başlayan tartışmaları neticesinde bu fikrinden tamamen döndüğünü ve Sahih’te hiçbir şekilde bildiğimiz manada illet olmadığını açıkça beyan etmiştir. (Bkz. Medhalî, Menhecü’l-İmam Müslim fi Tertibi Kitabihî’s-Sahih ve Dahdi Şübühatin Havlehu, 85.)

⁴⁴ Rabi’ b. Hâdi Umeyr el-Medhalî, *er-Reddü’l-müfhim ala men i’teda ala sahihi’l-imam Müslim*, ts., 17-18.

⁴⁵ Medhalî, *Menhecü’l-İmam Müslim fi Tertibi Kitabihî’s-Sahih ve Dahdi Şübühatin Havlehu*, 72-73.

Böylece Medhalî, Müslim'in hadislerin metin veya senedlerinde karşılaşılan önemsiz farkları belirtmekle kalmayıp bu farklılıkların hadisin sıhhatine etki etmediğini de ispat ettiğini söyler.⁴⁶

Medhalî, Müslim'in mütâbaat hadislerinde illetli rivayetlere yer verdiği iddiasını kesin bir dille reddeder ve mütâbaat kısmına dahil ettiği hadislerin sahih olduğunu savunur. Ona göre Müslim, bu hadisleri illeti beyan etmek için değil, sıhhatini pekiştirmek amacıyla eserine almıştır. Müslim'in farklı ravilerden gelen rivayet tarihlerini kullanarak aynı hadisi desteklemesinin sıhhat artırma amacı taşıdığını vurgulayan Medhalî, mütâbaat hadislerinin illeti açıklamak için alınmış olmasının eserin yapısına ve Müslim'in titiz metodolojisine aykırı olacağını belirtir. Hadis ilmi geleneğinde mütâbaatın, bir hadisin sıhhatini artıran önemli bir yöntem olduğunu ve Müslim'in de bu yöntemi hadisin doğruluğunu pekiştirmek için kullandığını ifade eder.⁴⁷

Son olarak, Medhalî, Müslim'in Sahih'inde belirli bir düzen gözetmediği ve illetli hadisleri bazen babların sonunda zikrettiği iddiasını kesin bir şekilde reddeder. Medhalî, Müslim'in hadisleri sıralarken belirli bir sistem takip etmediğini ve esnek bir yöntem benimsediğini belirtir. Medhalî'ye göre, Müslim ravileri iki tabakaya ayırsa da bu sınıflandırmaya bağlı kalmayarak hadisleri tabakalara göre sıralama zorunluluğu hissetmemiştir. Medhalî, Müslim'in bazen birinci tabakadan gelen senetleri öne alırken bazen ikinci tabakadan gelenleri babın ilk sıralarına yerleştirdiğini ifade eder. Bununla birlikte Müslim bazı bölümlerde yalnızca birinci tabakadan hadisleri seçtiğini, ancak birinci tabakadan hadis bulunmadığında sika olmak şartıyla ikinci tabakadan olanları eklediğini belirtir. Medhalî, Müslim'in Sahih'teki amacının hadisleri bir metot çerçevesinde sıralamak değil, hadisin sıhhatini ispatlamak olduğunu vurgular. Medhalî, Müslim'in amacının hadislerin sahihliğini ispatlamak olduğunu ve sıralamanın sıhhatine etki etmediğini ifade eder.⁴⁸

Medhalî izahı zor gözükken bazı tenkitlerin illet olmadığını bilakis Müslim'in söz konusu hadisleri tashih ettiğini ifade etmektedir. Ona göre bazı tenkiterde Müslim ile münekkit arasında yöntem farklılığı olduğundan Müslim'in kendi yöntemi ile hadisi tashih ettiğini anlamamıştır.⁴⁹

Medhalî'nin Müslim'in Sahih'inde illet mefhumuna yönelik bu iddiaları vakıada teyit yönünden birçok zorluklarla karşı karşıyadır. Öncelikle Müslim'in eserinin el-Câmius'sahih olması onun eserine baştan sona sahih hadisleri ele alacağı anlamına gelmez. Zira Müslim'in çağdaşı olan Buharî ve Tirmizî'nin eserlerinde de illetli hadislerin belli gayeler çerçevesinde yer aldığı görülmektedir.⁵⁰ Müslim'in eserinin mukaddimesinde illetli hadise yer vereceğini belirtmesine rağmen bu illetli hadiste gizli açık her türlü kusur gibi genel manasından çıkarıp sadece hafif kusura hamletmek anlayışının izahı zor gözükmektedir. Müslim döneminin önde gelen ilimlerinin kullanımlarına bakıldığında illetli hadisteki

⁴⁶ Medhalî, *Menhecü'l-İmam Müslim fi Tertibi Kitabihî's-Sahih ve Dahdi Şübühatin Havlehu*, 73.

⁴⁷ el-Medhalî, *er-Reddü'l-müfhim ala men i'teda ala sahih'l-imam Müslim*, 27.

⁴⁸ Medhalî, *Menhecü'l-İmam Müslim fi Tertibi Kitabihî's-Sahih ve Dahdi Şübühatin Havlehu*, 50.

⁴⁹ Medhalî, *Menhecü'l-İmam Müslim fi Tertibi Kitabihî's-Sahih ve Dahdi Şübühatin Havlehu*, 50.

⁵⁰ el-Melibârî, *Abkariyyetü'l-İmâm Müslim*, 23.

her türlü kusura hasrettikleri görülür. Müslim'in bu alimlerin kullarımlarından ayrı olarak illeti sadece hafif kusur olarak kullandığını ispatlamak için Müslim'den açık bir delil getirmesi gerekir ki böyle bir izah yoktur. Müslim'in eserine çağdaşları tarafından hiçbir itiraz yöneltilmemiş olması onun eserinin tam nüsha halinde bütün çağdaşları tarafından tamamının elde edilip edilmediği bilinmemektedir. Ancak sonraki dönemlerde Müslim'in eseri tam nüsha halinde elde edildiğinde Dârekutnî'nin tenkidi ortadadır. Medhalî, yüksek lisans çalışmasında Dârekutnî'nin tenkitlerini tek tek tahlil edip birçok yerde Dârekutnî'nin tenkidini yerinde bulup sonunda Müslim'in hadisi illeti beyan için mütâbaat kısmında zikrettiğini ifade edip sonraki yıllarda Sahih'te var olan illeti bir takım zorlama argümanlarla savunması Melîbârî ile inatlaşma neticesinde vardığı bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Bu çalışmada Müslim'in Sahih'inde illetli hadislerin varlığı ve Müslim'in bu hadisleri nasıl ele aldığı konusu modern çalışmalar ışığında kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bu konudaki çağdaş dönem çalışmaların tamamına yakını Arap dünyasından neş'et etmiştir. Bu çalışmalarda Sahih'te illetli hadislerin var olup olmadığı ve illetli rivayet varsa bu hadislerin Sahih'te nasıl yer bulduğu hususuna yönelik farklı yaklaşımlar ortaya konmuştur.

Medhalî, Sahih-i Müslim'de yer alan hadislerin sahihliğine yönelik eleştirileri reddederek eserde illetli hadislerin bulunmadığını savunmuştur. Buna karşın, Melîbârî, Avvâme ve diğer araştırmacılar, illetli hadislerin Müslim tarafından bilinçli bir yöntemle Sahih'e dâhil edildiğini kabul etmişlerdir. Melîbârî, Müslim'in hadisleri belirli bir sistem dâhilinde eserine yerleştirdiğini ve önce en sahih rivayetleri, ardından sıhhat derecesi daha düşük olanları zikrettiğini ifade etmiştir. Melîbârî'ye göre Müslim, Sahih'in mukaddimesinde vaat ettiği üzere eserinde illete yer vermiş ancak bu yer verme zorunlu olmayıp gerekli gördüğü durumlarda olmuştur. Ayrıca Melîbârî'ye göre Müslim çoğunlukla illeti babın sonunda sunmuştur. Avvâme ise Müslim'in metne dair illeti sahih rivayetten önce; senede dair illeti ise her zaman sahih hadisten sonra naklettiğini belirtmektedir. Bu konuda farklı bir görüş ortaya koyan Râma Nebîl Ebû Tarbûs ise Sahih'te illetli gibi görünen her rivayetin aslında gerçekten illetli olmadığını savunur. Ona göre Müslim, illetli gibi algılanan bazı rivayetleri eserine dâhil ederek onların aslında illetli olmadığını ve sahih olduklarını vurgulamak istemiştir. Bu iddialara karşılık Medhalî, Müslim'in Sahih'ine dair ortaya konulan bu yöntemleri eleştirerek Müslim'in esere dâhil ettiği hadislerin büyük bir titizlikle seçildiğini ve eserdeki kusurların hadislerin sahihliğine zarar vermediğini belirtmiştir. Medhalî'ye göre Sahih-i Müslim'deki rivayetlerin ümmet tarafından kabul görmesi, Müslim'in hadis ilmindeki titizliğini teyit etmektedir.

Sunulan bu yöntemler arasında, Melîbârî'nin görüşü daha kabul edilebilir görünmektedir. Zira Sahih'e yönelik illet itibariyle yapılan tenkitler incelendiğinde illetli

rivayetlerin çoğunlukla babın sonunda, sahih hadislerin ardından zikredildiği görülmektedir.

Kaynakça | References

- Avvâme, Muhammed. *Min menheci'l-İmam Müslim fi ardi'l-hadisi'l-muallel fi Sahihihî*. Cidde: Daru'l-Minhac, 2017.
- Dârekutni, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer. *el-İlzâmât ve't-Tetebbu'*. thk. Ebû Abdurrahman Mukbil b. Hâdî el-Vadiî. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- Dühni, Âşur. *Menhecü'l-İmami Müslim bin el-Haccac fi Zikri'l-Ahbar'il-Muallele min Hilali Kitabihî el-Müsnedi's-Sahih*. Cezayir: Akidü'l-Hacc Lahdar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Ebu Tarbuş, Rama Nebil. *Tashihi Evcuhi'r-Rivayeti'l-Muhtelifeti İnde'l-İmam Müslim fi Kitabihî's-Sahih "Dirasetün Nakdiyyetün"*. Ürdün Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Hatib, Huzeyfe Şerif el-. *Menheci'l-İmam Müslim fi't-ta'lili fi'l-Cami'i's-Sahih*. Amman: Camiatu'l-Ürdüniyye, Doktora Tezi, 2010.
- Medhalî, Rabi' b. Hâdî Umeyr el-. *Bejne'l-İmameyn Müslim ve'd-Dârekutni*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, ts.
- Medhalî, Rabi' b. Hâdî Umeyr el-. *er-Reddü'l-müfhim ala men i'teda ala sahihi'l-imam Müslim*, ts.
- Medhalî, Rebi'i b. Hadi el-Medhalî. *et-Tenkîl bimâ fi Tavdîhi'l-Melîbârî mine'l-Ebâtîl*, ts.
- Medhalî, Rebi'i b. Hadi el-Medhalî. *Menhecü'l-İmam Müslim fi Tertibi Kitabihî's-Sahih ve Dahdi Şübühatin Havlehu*, 1408.
- Melîbârî, Hamza Abdullah el-. *Abkariyyetü'l-İmâm Müslim fi tertibi ehâdîsi Müsnedihî's-Sahih*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1418.
- Melîbârî, Hamza Abdullah el-. *Mâ Hâkezâ Tûredu ya Sa'du el-İbil (Hivarun İlmiyyun ma'a ed-Duktâr Rebi' Havle Menheci'l-Muhaddisîn en-Nukkâd el-Kudâmâ fi Nakdi'l-Ehadîs-Sahih-i Müslim Unmûzecen)*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 2004.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Müsnedü's-Sahihu'l-muhtasar bi Nakli'l-adli ani'l-adli ila Rasulillahi Sallahu Aleyhi vesellem*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, ts.
- Tavâlîbe, Muhammed Abdurrahman. *el-İmam Müslim ve menhecuhu fi Sahihihî*. Amman: Dâru Ammar, 1421.